

звеличувати і діяльність Ярослава, який теж опирався на іноземну допомогу варягів... Обидва князі однаково жорстоко готові були розправитися зі своїми суперниками» [15, с. 87]. До речі, це твердження можна віднести і до Мстислава з його ясами і косягами...

Після перемоги військ Святополка у 1019 році на р. Альті Ярослав «сів у Києві, утерши поту з дружиною, показавши побіду і труд великий» [14, с. 84]. Однак недовгим був його перепочинок: у 1021 році полоцький Брячислав напав на Новгород, у 1023 році проти Ярослава виступив тмутараканський князь Мстислав. На думку Б. Грекова, причиною цих конфліктів було те, що «тепер він [Ярослав] став небезпечним для тих, хто прагнув відділитися від Києва» [11, с. 484], а можливо, були й інші мотиви в діях його супротивників...

Питання, порушені в статті, виходять за межі проблеми боротьби за спадщину Володимира Великого, яка розгорнулася між його нащадками. Дослідження історичних процесів, що мали місце в руських землях в першій третині XI ст., можливе лише за умов врахування різних внутрішніх і зовнішніх чинників політичного, економічного, морально-психологічного та культурно-релігійного характеру. Лише неупереджений підхід до висвітлення причин, перебігу і наслідків подій, який виключає необґрунтовані характеристики їх учасників, сприятиме об'єктивному дослідженню нашої історії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Толочко П.П. Володимир Святий. Ярослав Мудрий. – К.: 1996. – 216 с.
2. Толочко П.П. Дворцовые интриги на Руси. – К.: 2001. – 208 с.
3. Толочко О.П., Толочко П.П. Київська Русь. – К.: 1998. – 352 с.
4. Головкин А.Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XI вв. – К.: 1988. – 342 с.
5. Франклин С., Шепард Д. Начало Руси: 750 – 1200. – С.-Петербург, 2000. – 624 с.
6. Георгий Федотов. Первые русские стратотерпцы Борис и Глеб // Протоиерей Дмитрий Денисенко, Борис Кузык. Борис и Глеб. Жизнь, подвиги, чудеса первых русских святых: Духовное чтение для познания истории Святой Руси. – Д.: 2005. – С.48-65.
7. Ужанков А. Святые стратотерпцы Борис и Глеб: к истории канонизации и написания жития // Протоиерей Дмитрий Денисенко, Борис Кузык. Борис и Глеб. Жизнь, подвиги, чудеса первых русских святых: Духовное чтение для познания истории Святой Руси. – Д., 2005. – С. 86-125.
8. Соловьев С.М. Сочинения. В 18 кн. Кн. 1. Т. 1. – М.: 1988. – 797 с.
9. Костомаров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. – М.: 2004. – 1024 с.
10. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. Т.2. – К.: 1992. – 640 с.
11. Греков Б.Д. Киевская Русь. – М.: 1953. – 568 с.
12. Дорошенко Д.І. Нарис історії України в 2-х томах. Том І. – К.: 1992. – 238 с.
13. Мавродин В. Древняя Русь (происхождение русского народа и образование киевского государства). М.: 1946. – 310с.
14. Літопис Руський. – К.: 1989. – 591 с.
15. Тихомиров М.Н. Крестьянские и городские восстания на Руси XI – XIII вв. // Древняя Русь. – М., 1975. – С. 42-232.
16. Скрыпников Р.Г. История Российская. IX – XVII вв. – М.: 1997. – 496 с.
17. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2-х т. Т.І. – К.: 1995. – 672 с.
18. Микола Костомаров. Історія України в життєписах визначних її діячів: Репринтне відтворення видання 1918 року. – К.: 1991. – 494 с.
19. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. Т.1. – К.: 1991. – 736 с.
20. Вернадский Г.В. Русская история. Учебник. – М.: 2001. – 544 с.
21. Ключевский В.О. Сочинения: В 9-ти т. Т.І. Курс русской истории. Ч.І. – М.: 1987. – 430 с.

Ю.І. Поп, О.М. Кравчук

ЗАКАРПАТТЯ У СКЛАДІ ДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ (І СТ. ДО Н. Е. – XX СТ.)

Процеси державотворення на території сучасної України неоднорідні, мають неоднозначні історичні передумови. Особливою специфікою відзначається історія Закарпаття, що найдовше було політично відокремлене від інших сучасних українських земель. З фактологічного огляду зазначене питання неодноразово перебувало в полі зору дослідників (М. Болдижар, с. Віднянський, І. Вовканич, Л. Войтович, І. Гранчак, В. Мельник, І. Поп, Д. Поп, В. Шандор та ін.), але розглядалося в контексті загальних історичних подій історії краю. Враховуючи те, що вивчення питання перебування Закарпаття у складі держав

Центральній Європі допоможе виявити специфіку історичного розвитку регіону, зрозуміти традиції місцевого автономізму, мета статті полягає у розкритті державно-правового статусу Закарпаття з I ст. до н. е. і до 1996 р.

Виникнення першої держави в Закарпатті пов'язане із завоюванням території краю племенами даків в другій половині I ст. до н. е. У 60 - 44 рр. до н. е. Закарпаття стало частиною протодержави даків під владою Буребисти. Новий спалах могутності даків пов'язаний з правлінням Діурпанеа (69 – 87 р. н. е.) і Децебала (87 – 106 р. н. е.). Однак у 105 – 106 р. н. е. Дакія була завойована римським імператором Марком Ульпієм Траяном [1].

У III ст. Закарпаття було втягнуто у вир взаємних війн германців, сарматів, даків. У 375 – 453 рр. в Потиссі домінували гуни. Після їх розгрому римлянами в регіоні залишились гепіди, з V ст. їх змінили лангобарди.

Слов'янське заселення краю (VI-VII ст.) не супроводжувалося процесами державотворення. Причиною став прихід нових кочовиків з азійських степів – авар, що домінували у Центральній Європі з 567 р. Тільки з падінням аварської влади на початку IX ст. утворилася ранньосередньовічна держава Біла Хорватія [2]. Територія Білої Хорватії включала частину земель сучасної України, Польщі, можливо, Чехії. Це було племінне об'єднання оборонного характеру. У кінці 890 – х рр. територія Закарпаття була розділена між Великою Моравією і болгарським царством [3]. Велика Моравія контролювала західну й центральну частину Верхнього Потисся. Долину Тиси і південну частину Закарпаття (Мараморош) підпорядкували собі болгарський цар Симеон I (893 – 927 рр.). У цей час у джерелах згадується князь Солан, підпорядкований Симеону Болгарському. Англійський король Альфред Великий згадує його як князя хорватів [4]. Можливо, він мав залежних від нього князів. Так, правитель Нижньотисянського князівства князь Глад допомагав поширенню християнства у Болгарії [5].

Науковці припускають існування на Закарпатті наприкінці IX ст. чотирьох хорватських князівств: Верхньотисянського, Нижньотисянського, Земплинсько-Ужанського і Боржавського [6].

Вони очолювалися місцевими князями. Одним з них був Земплинсько-Ужанського (Ужгородський) князь Лаборець. Лаборець – легендарний князь (прототип племінного вождя) потиських слов'ян у кінці IX ст. [7].

896 р. через Карпати перейшли угри. Вони обійшли стороною Боржавське і Верхньотисянське князівства, але зіткнулися із Земплинсько-Ужанським князем Лаборцем. Можливо, це був найсильніший із закарпатських князів, а решта були його данниками. Тому Алмош скористався із суперечностей між ними і вирушив прямо на Лаборця. Князь Лаборець першим зіткнувся з угорським військом. Прорвавшись з оточення після здобуття Ужгорода, він втік у Земплин. Його наздогнали в околицях с. Ластомир над р. Свіржавою. Князь потрапив у полон і був повішений. Руїни церкви на цьому місці, напевно, спорудженої над його могилою, підтверджують цю легенду. А р. Свіржава з тих пір зветься Лаборцем. Війна була впертою, і при штурмі Земплина загинув угорський вождь Алмош. Це не означає, що саме князівство відразу ж було приєднане до Угорщини [8], як твердив автор угорської хроніки «Gesta Hungarorum». Біла Хорватія зберегла незалежність ще майже сто років [9]. Зокрема у долині р. Гернад збереглася пам'ять про князя Народа, володаря Кошицького замку [10].

У легендах згадується також князь боржавського замку Тербош, його син Жонгор (Чорногор), який одружився з Мілетою, дочкою галицького князя [11]. При штурмі боржавського замку угорцями вони також загинули.

На 990-і рр. той час закарпатські князівства залишалися незалежними, поступово втягуючись в орбіту Угорського королівства. Стефан I приєднав до своїх володінь Нижньотисянське, Верхньотисянське й Земплинське князівства. Від Боржавського князівства він відгородився засіками. Перший кордон відновлюється за топонімікою цих засік: від токайських гір до р. Тиси, звідси до болота Лап, рік Самош і Красна. Близько 1030 р. всі закарпатські землі, за винятком хіба верхів'їв Тиси, вже були в складі Угорщини, утворивши Marchia Rutenorum, яку отримав спадкоємець угорського престолу герцог Імре, син Стефана I, що титулувався Emericus dux Ruisorum. Правда, навколо цих термінів і джерел, де вони згадуються, ще точиться полеміка. Приєднання до Угорського королівства Боржавського князівства відбулося, напевно, у 1015-1020 рр., коли на Русі тривали усобиці між синами Володимира I [12].

Отже, Біла Хорватія остаточно зникла наприкінці X ст. Її землі були поділені між сусідніми державами: західна частина була включена до складу Чехії, а потім Польщі, східна – до складу Київської Русі (992 р.), а південна – до Угорщини за часів Стефана I (997 – 1038 рр.).

Із зникненням Білої Хорватії з'явився новий етнонім для позначення слов'янського населення Карпат – «русини». Він виник «якнайскоріше як визначення конфесійної орієнтації слов'янського населення Закарпаття, яке прийняло християнство східної візантійської орієнтації», що домінував на всьому східнослов'янському просторі.

У тодішніх документах гірська частина Підкарпатської Русі (представляла 4/5 території) до XIII ст. називаються «terra indagine» або ще виразніше «terra nullius», тобто нічийна земля або земля між кордонами Київської Русі, Польщі і Угорського королівства [13]. Справді, «у давньоруський час землі Русі й Угорського королівства розмежовували Карпатські гори. Прикордонна смуга тут мала близько 200 км., а сторожові фортеці розташовувалися по обидва боки Карпат, на рівнині» [14].

Першим етапом стало інкорпорації Карпатської Русі до складу Угорщини стало створення «Руської марки» (початок XI ст.). У ході адміністративної реформи короля Стефана I засновано комітати (жуп). Але в порубіжних землях, в тому числі, в Закарпатті, у зв'язку з необхідністю відвернення зовнішньої небезпеки, управління здійснювалося за посередництвом марок. Однією з них була «Руська марка» [15]. Другий етап розпочався зі створення комітатної системи на території Закарпаття – XII ст. Унг (3 229 кв. км), 1202 р. були утворені жупи Спіш (3 668 кв. км), 1214 р. (1261 р.) Земплин, Унг, Берег, 1214 р. – Боршов (з 1261 р. жупи Берег (3 727 кв. км), Мараморош), 1247 р. – Шаріш, 1262 р. утворено комітат – Угоча. За іншими даними, комітат Угоча (1 191 кв. км) було утворено 1210 р. [16].

Тривалість процесу інкорпорації краю до складу Угорщини пов'язана з переходом окремих територій під контроль галицько-волинських князів. За даними Л. Войтовича, у 1281 р. галицький князь Лев Данилович, одружений на дочці короля Бели IV, приєднав жупу Берег й інші володіння на Закарпатті, а саме його західну частину від Берегова до гори Маківка. Не виключено, що близько 1281 р. король Ласло IV, який вів боротьбу з магнатами, передав жупу Берег своєму дядьку Леву в обмін на допомогу [17]. За даними П. Магочія, цими територіями галицько-волинська держава володіла до 1320 р. [18].

Третій етап інкорпорації Закарпаття до складу Угорщини полягав у поширенні комітатної системи на гірську частину Закарпаття (рубіж XIII – XIV ст.) [19]. Були створені такі комітати: в 1299 р. Земплин (6 269 кв. км), в 1303 р. Мараморош (10 354 кв. км), на поч. XIV ст. Шаріш (3 821 кв. км) [20].

Відносно стабільне перебування Закарпаття у складі Угорщини тривало до 1526 р., коли в битві під Могочем загинув угорський король і край став лінією фронту в боротьбі з турками.

В останній третині XVI ст. між Османською імперією й Габсбургами настала певна рівновага. Західними комітатами, населеними русинами (Унг, Шариш, Земплин) контролювали прибічники Габсбургів. Східні і південно-східні (Берег, Угоча, Мараморош) – трансільванські князі, що залежали від Османської імперії (до 1680 – х рр.).

Південно-західну частину Закарпаття контролювали Габсбурги, центральну – турки до 1698 р., східну частину – Марморошину – Трансільванія, що знаходилася під протекторатом Туреччини до 1733 р. [21].

Під час антигабсбурзької боротьби 1677–1685 рр., відомої як повстання куруців («хрестоносців»), Імре Тьокколі прагнув створити свою державу Partium, як основу майбутньої Угорщини. Однак він зазнав невдачі. Закарпаття повністю потрапило під контроль Габсбургів [22].

Істотно змінилася суспільно-політична ситуація в краї за правління Йозефа II (1780–1790 рр.). Одним з його реформ було створення окремої адміністративної одиниці з компактим населенням русинів – Ужгородського дистрикту (1785–1790 рр.) [23]. Однак, під впливом негативної реакції угорського дворянства Йозеф скасував майже всі свої реформи.

У середині XIX ст. мадярські реформатори на чолі з Л. Кошутом розмірковували про шляхи модернізації Угорщини. Вони вбачали їх у трансформації середньовічної шляхетської «natio Hungarica» в сучасну угорську політичну націю вільних громадян [24]. Проте для неугорців на практиці це виливалося в культурну мадяризацію. Представники русинів не підтримали цю політичну програму. А. Добрянський у грудні 1848 р. підготував програму створення «русинської провінції» в складі монархії Габсбургів із територій Закарпаття,

Галичини і Буковини. Це був один з різновидів австрославистської концепції федералізації монархії Габсбургів [25].

Поразка «весни народів» в Угорському королівстві супроводжувалася її адміністративною реорганізацією в жовтні 1849 р. на 5 військових округів. Одним з них був Кошицький військовий округ, що складався з трьох цивільних районів і, в тому числі, Ужгородського (комітати Унг, Берег, Угоча, Мармарош). Але, сама ідея автономії суперечила централізму уряду А. Баха. 28 березня 1850 р. округ було ліквідовано, що русинські діячі розглядали як «ужгородську катастрофу». Ужгородський округ став своєрідним історичним прецедентом у розвитку політичної й державної програми русинів [26].

Історики вважають, що «це було перше локальне державне утворення в історії русин, що фіксувало на офіційному рівні існування в Австрійській імперії самобутній русинський народ» [27]. Ужгородський округ став своєрідним історичним прецедентом в розвитку політичної і державної програми русинів [28].

Створення австро-угорської монархії 1867 р. відкрило шлях до прискореної мадяризації неугорських народів королівства. Закон від 1868 р. проголошував рівноправність всіх національностей. Єдиним його недоліком було те, що він вважав, що, крім мадярів, рівноправними є тільки всі асимільовані немадяри [29]. Очевидно, це було однією з причин спроби політизації русинського руху. Так 1871 р. А. Добрянський підготував брошуру з програмою створення «Австрійської Русі» з Галичини, Буковини і Угорської Русі [30].

За умов подальшої мадяризації в період Першої світової війни завдання створення русинської національно-державної програми взяла на себе русинська еміграція в США. 23 липня 1918 р. в Гомстеді (США) була утворена Американська національна рада угро-русинів. АНРУР в жовтні 1918 р. увійшла до складу «Центральноєвропейської демократичної унії». Вони підписали «Декларацію спільних цілей незалежних центральноєвропейських націй». Лідер АНРУР Г. Жаткович почав переговори з лідером чехословацького визвольного руху щодо входження Закарпаття до складу проектованої держави чехів і словаків на основі федерації. Т. Г. Масарик погодився з цим проектом [31].

Поразка Австро-Угорської монархії активізувала державотворчі процеси в краї. Зокрема була проголошена Гуцульська республіка (січень – червень 1919 р.), спробою створення автономної частини в складі Угорщини стала «Руська крайна» (21 грудня 1918 – 18 квітня 1919 р.). Цікаво, що тільки тоді, коли виявилася неможливою діяльність автономного Закарпаття у складі Угорщини, русинські діячі прийняли рішення про приєднання до складу ЧСР. Йдеться про події 8 травня 1919 р. в Ужгороді, де було створено Центральну руську народну раду, яка прийняла рішення про приєднання Закарпаття до складу ЧСР на основі федеративного принципу.

Після Першої світової війни проблема Закарпаття була вирішена з підписанням договору в Сен-Жермен-ан-Ле 10 вересня 1919 р. Підкарпатська Русь була включена до складу Чехословаччини з автономним статусом. 10 вересня 1919 р. в Сен-Жермен-ан-Ле Чехословаччина уклала з Англією, Францією, Італією, Японією і США договори про національні меншини. Чехословаччина зобов'язувалась на території «русинів на південь від Карпат» з самоврядним сеймом із законодавчими правами в галузі мови, освіти і релігії, губернатором, відповідальним перед «русинським сеймом», справедливим представництвом в парламенті ЧСР [32].

Складовою частиною процесу виконання урядом ЧСР своїх міжнародних зобов'язань щодо автономного статусу Закарпаття була організація чехословацького адміністративного управління в краї. «Генеральний статут про організацію Підкарпатської Русі...» (7 листопада 1919 р.) вперше вводив офіційну назву краю «Підкарпатська Русь», запроваджував одну з перших автономних установ краю Директоріум (1919-1920 рр.), який фактично був невизначеною одиницею, що містила елементи тимчасового автономного сейму й органу автономного управління. Однак він не мав дійсного впливу на управління краю. У 1920-х рр. в ЧСР продовжувалось зміцнення централістської системи за рахунок самоврядування, незважаючи на закріплення в конституції ЧСР від 29 лютого 1920 р. автономних прав краю [33]. Не були враховані й вимоги русинів щодо територіальних обсягів автономії. Якщо до «Руської країни» у складі Угорщини мали увійти території площею 17 945 кв. км, то Підкарпатська Русь в межах ЧСР включала тільки 12 617 кв. км. Зокрема Пряшівщина – українська етнічна територія площею близько 4 тисяч кв. км – була передана під юрисдикцію

.....
словацьких адміністративних одиниць [34], Мармарошину – близько 2 тис. кв. км. – було передано Румунії [35].

Губернатори краю Г. Жаткович (1920-1921 р.), А. Бескид (1923-1933 рр.), К. Грабар (1935-1938 рр.) не мали реальних повноважень. Уся влада належала чеським віце-губернаторам П. Еренфельду (1920-1923 рр.), А. Розсипалу (1923-1937 рр.), Я. Мезніку (1937-1938 рр.). Лише в 1937-1938 рр. під впливом зовнішніх загроз були активізовані процеси реалізації автономних прав краю. 11 жовтня 1938 р. А.Бродій став прем'єром автономного уряду Підкарпатської Русі. 26 жовтня 1938 р. він був ув'язнений за спробу проведення незаконного плебіситу в Закарпатті з метою його приєднання до складу Угорщини. Автономний уряд А. Волошина (29 жовтня 1938-14 березня 1939 рр.) діяв в складних умовах. Першою з них була втрата території. 2 листопада 1938 р. відбувся німецько-італійський арбітраж. Підкарпатська Русь втратила 1523 кв. км., в тому числі міста Ужгород, Мукачево, Берегове, з 173 133 осіб населення. Площа автономної Підкарпатської Русі тепер становила 11 094 кв. км. з населенням 544 759 осіб [36]. Край втратив більшу частину своєї промисловості, більшість міст і родючу низину. Нові кордони порвали її головні торговельні артерії. Столицею Підкарпатської Русі після втрати Ужгороду стало місто Хуст. Другою проблемою стали напади терористів. За таких умов уряд А. Волошина почав швидкий демонтаж демократичних установ і приступив до формування авторитарної системи. Проявом цього став розпуск ЦРНР 15 листопада 1938 р., заборона створення нових організацій і партій, участь у виборах до сейму 12 лютого 1939 р. тільки однієї політичної організації – Українського національного об'єднання, що здобуло 92, 5 % голосів. Після проголошення незалежності Словаччини, Закарпаття опинилося в політичному вакуумі. 15 березня 1939 р. в Хусті було проголошено незалежність Карпатської України [37]. 15-18 березня 1939 р. Угорщина окупувала її, утворивши тимчасову військову адміністрацію «Карпатської території» (генерал Бела Новаковіч). 22 червня 1939 р. було прийнято закон про об'єднання карпатської території з угорською державою. Була утворена посада регента – комісара. Ним став З.Перені. Щоб заспокоїти русинське суспільство угорські політики розглядали можливість надання автономії Закарпаттю. У лютому-серпні 1940 р. тривала розробка й обговорення законопроекту про автономію краю. Однак М. Козма, який у вересні 1940 р. став регентом-комісаром території «Карпаталья», стверджував, що русинське суспільство ще не готове до автономії, оскільки в ньому відсутня середня верства, яка могла б взяти до своїх рук справу управління краєм.

Після визволення краю (18-28 жовтня 1944 р.) чехословацька еміграція спробувала налагодити діяльність влади ЧСР в Закарпатті. Делегація на чолі з Ф. Немецем прибула 27 жовтня 1944 р. в Хуст. Вона контролювала 1/3 території краю. Проте це не входило в стратегічні плани Й. Сталіна. Він вважав Закарпаття стратегічним плацдармом Радянського Союзу у Центральній Європі. З цією метою в краї радянською військовою адміністрацією була створена буферна держава – Закарпатська Україна (жовтень 1944-січень 1946 р.) [38]. Ключовим актом процесу возз'єднання стали події 26 листопада 1944 р. першого з'їзду національних комітетів Закарпатської України. Наслідок посиленої «праці» політичних органів ІV українського фронту Л. Мехліса, його заступника полковника Л. Брежнєва, полковника І. Тюльпанова та ін. «Маніфест про повторне возз'єднання Закарпатської України з радянської Україною». Інкorporація Закарпаття до складу СРСР була закріплена 29 червня 1945 р. в договорі між ЧСР і СРСР про передачу Підкарпатської Русі – Закарпатської України Радянському Союзу [39].

Постановою Президії Верховної ради СРСР від 22 січня 1946 р. була утворена Закарпатська область у складі УРСР. У регіоні були створені радянські владні структури, але формування народної влади було підмінене повсюдним контролем КПРС.

Великі міграційні процеси, викликані Другою світовою війною, а також події післявоєнних років призвели до істотних демографічних і етнічних змін у структурі населення Закарпаття [40].

Радянська влада в розвиток Закарпаття у 1945-1985 рр. вклала біля 16 млрд. карб. Здійснювався розвиток інфраструктурних проектів, індустрії, підтримувався розвиток сільського господарства [41]. Незважаючи на істотні помилки в економічній політиці в період правління М. Хрущова і М. Горбачова, все це певною мірою сприяло збільшенню чисельності населення краю.

За оцінками науковців, населення Закарпаття на 1 січня 1948 р. становило 798, 9 тис. осіб. За офіційними даними перепису 15 січня 1959 р., у краї жили 920, 2 тис. осіб, з них 685, 5

– українці (74, 6 %) [42], 15 січня 1970 р. – 1056, 8 тис. осіб, з яких 808, 1 українці (76, 5 %), 1989 р. – 1252, 3 тис. [43] (976, 7 – українці (73, 9 %) [44].

У період «перебудови» активізувалася діяльність прихильників відновлення історичного етноніму місцевого східнослов'янського населення – «русин», назви краю в складі ЧСР – «Підкарпатська Русь», надання автономії краю. 17 лютого 1990 р. було утворено «Товариство Підкарпатських русинів», яке у вересні 1990 р. схвалило «Декларацію про повернення прав самобутньої нації русинів» і про відновлення русинської автономії. Товариство поставило перед М. Горбачовим вимогу створення автономної республіки Підкарпатська Русь як складової частини України. Розпочалися відповідні переговори між русинськими діячами і вищим керівництвом СРСР (січень-лютий 1991 р.). Переговори зазнали невдачі внаслідок московського заколоту й розпаду СРСР.

1 грудня 1991 р. 92, 59 % населення Закарпаття підтримало незалежність України. Водночас на тому самому референдумі за самоврядну територію з окремим статусом висловилося 78 % населення, а 81, 4 % населення Берегівського району голосувало за створення угорської автономної території. 5–6 березня 1992 р. представники обласної ради це схвалили і виступили за легалізацію русинської національності. Парламент України не підтвердив це. 23 травня 1993 р. обласна рада Закарпаття затвердила результати референдуму 1991 р. Але подальші політичні події не сприяли втіленню його результатів, а прийнята 28 червня 1996 р. Конституція України закріпила державний унітарний устрій країни.

Отже, впродовж двох тисяч років Закарпаття перебувало в складі таких держав, як Дакія, Аварський каганат, Біла Хорватія, Угорщина, Галицько-Волинська держава, Оттоманська Порта, Трансильванія, Австрійська монархія, Австро-Угорщина, Угорська республіка, Чехословацька республіка, Угорщина, СРСР, Україна. Традиції державотворення в Закарпатті у першій половині ХХ ст. пов'язані з українськими прагненнями, що засвідчило створення формально незалежної держави Карпатська Україна у 1939 р. і 1944-1945 рр.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech. – Praha, 2005. – S. 23.
2. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 28.
3. Поп Д, Поп И. Путешествие по архитектурным памятникам Подкарпатской Руси. – Ужгород, 2007. – С. 12.
4. Мельник В. Історія Закарпаття в усних народних переказах та історичних піснях. – Л., 1970. – С. 20.
5. Войтович Л. Карпатські хорвати в етнополітичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього середньовіччя // Україна в Центрально-Східній Європі, № 4, 2004. – С. 123-124.
6. Войтович Л. Карпатські хорвати в етнополітичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього середньовіччя... – С. 123-124.
7. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси. – Ужгород, 2006. – С. 232.
8. Войтович Л. Карпатські хорвати в етнополітичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього середньовіччя... – С. 123-124.
9. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 35 – 36.
10. Мельник В. Історія Закарпаття в усних народних переказах та історичних піснях... – С. 21.
11. Мельник В. Історія Закарпаття в усних народних переказах та історичних піснях... – С. 21-24.
12. Войтович Л. Карпатські хорвати в етнополітичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього середньовіччя... – С. 123-124.
13. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 30.
14. Тимошук Б.О. Східні слов'яни VII – X ст.: полюддя, язичництво, початки держави. – Чернівці, 1999. – С. 90.
15. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 39.
16. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси. – Ужгород, 2006. – С. 194, 224, 337, 391, 350.
17. Войнович Л. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів в XII – XVI ст.. – Львів, 1996. – С. 90 – 91.
18. Магочій П.Р. Історія України. – К., 2007. – С. 111.
19. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 30.
20. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси. – Ужгород, 2006. – С. 351, 124.
21. Шандор В. Закарпаття, історично – правний нарис від IX ст. до 1920. – Нью-Йорк, 1992. – С. 51.
22. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 96 – 97.
23. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 144 – 145.
24. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 183.
25. Pop I. Podkarpatská Rus. Osobnosti její historie, vědy a kultury. – Praha: Libri, 2008. – S. 57.
26. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси. – Ужгород, 2006. – С. 319.

27. Поп Д, Поп И. Путешествие по архитектурным памятникам Подкарпатской Руси. – Ужгород, 2007. – С. 17.
28. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси... – С. 319.
29. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 232.
30. Pop I. Podkarpatská Rus. Osobnosti její historie, vědy a kultury... – S. 61.
31. Raušer A. Připojení Podkarpatské Rusi k Československé republice. // Podkarpatská Rus. – Bratislava, 1936. – S. 62, 63.
32. Smlouva mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint – Germáin – en- Laye dne 10. zaří 1919. // Zbírka zákonů a nařízení státu Československého. – 1921. – Častka 134. – S. 2301 - 2215.
33. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 283 – 284.
34. ДАЗО.–Ф.29.–Оп. 3.– Спр. 595. – Арк. 28.; Бенедек А.Ш. Рисины, gens fidelissima. – Ужгород, 2001. – С. 115.; Česko – slovenská historická ročenka. 1997. Brno. S. 9.
35. Бисага Ю. Роль внутрішніх і зовнішніх факторів в утворенні першої ЧСР. – Ужгород, 1997. – С. 106.
36. Нариси історії Закарпаття. Т. II. – Ужгород, 1995. – С. 294.
37. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 286-287.
38. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси... – С. 190.
39. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 398-399.
40. Копчак В. П., Копчак С. И. Население Закарпаття за 100 лет. Статистико-демографическое исследование. – Львов, 1977. – С. 70.
41. Химинець В. Химинець О. Особливості соціально-економічного розвитку Закарпаття в ХХ ст. // Закарпаття в складі Чехословаччини. – Ужгород, 1999. – С. 147.
42. Кабузан В. М. Украинцы в мире. Динамика численности и расселения. 20-е XVIII века – 1989 год. Формирование этнических и политических границ украинского этноса. – М., 2006. – С. 563.
43. Статистичний щорічник України за 2002 рік. – К., 2003. – С. 365.
44. Копчак В. П., Копчак С. И. Население Закарпаття за 100 лет. Статистико-демографическое исследование... – С. 37.; Кабузан В. М. Украинцы в мире... – С. 563.

Н.Л. Титаренко

ШЛЯХТИЧІ КОЖУХОВСЬКІ - УЧАСНИКИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ СЕРЕДИНИ XVII СТ.

У XVII столітті козацтво виступило визначним ідеалом справедливого вирішення політичних, соціальних і релігійних проблем, виразником і захисником давніх мрій і сподівань всього народу. На визвольні змагання з Річчю Посполитою, його надихала духовна еліта, що захищала православну віру як головну умову збереження українського народу. Відбулось об'єднання інтелектуальної еліти і військової сили на платформі боротьби за політичне, соціально-економічне і релігійне виділення українських земель в межах Речі Посполитої.

Історична реконструкція Української козацької держави потребує врахування не лише подій національно-визвольної війни, але й ретельного вивчення участі в ній представників української шляхти. Адже вивчення політико-культурної взаємодії правлячої старшини за часів Хмельниччини дає змогу визначити ідейно-політичний зміст навичок до її законної стабільної влади, що надає порядку і значення суспільно-політичному життю держави й дозволяє його носіям створити глибинні передумови та моделі їхньої політичної поведінки та свідомості.

Принагідно зазначити, що найбільш актуальним залишається вивчення позиційних орієнтирів покозаченої української шляхти щодо державних та національних аспектів діяльності. Вагоме місце у дослідженні персонального внеску шляхетських родин у справу становлення Української козацької держави посідають наукові праці В. Модзалевського, В. Липинського, Д. Дорошенка, Ю. Мицика, Н. Яковенко, Г. Милорадовича, В. Сергійчука, В. Кривошеї, В. Смоля і В. Степанкова та інших.

У вивченні життєпису відомих і шанованих шляхетських родів Київщини і Брацлавщини помітного поступу зазнавала генеалогія роду Кожуховських. Однак особливої уваги заслуговує дослідження участі представників цього роду в історії Гетьманщини, адже саме один із Кожуховських, виходець із славного українського шляхетського роду, полковник в подальшому очолив посаду генерала гетьманського війська.

Бояри Кожуховські згадуються в реєстрах брацлавських сторожових прикордонних загонів першої половини XVI ст., як представники тих галицьких, подільських чи мало польських родин, котрі з часом осідали на Брацлавщині й Київщині, щільно перемішуючись з місцевою шляхтою. Н.Яковенко, провівши детальний аналіз джерел, зазначає, що навіть у